

УДК 378.781.2:005.6

DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2021.79.2.15>**В. С. Ульянова**доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри музично-інструментальної підготовки вчителя
Харківської гуманітарно-педагогічної академії

ПРОФЕСІЙНА МАЙСТЕРНІСТЬ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА ЗАСОБАМИ ТЕАТРАЛЬНОГО МИСТЕЦТВА

Статтю присвячено пошуку ефективних способів підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва, художньої культури до організації театрально-виховної роботи серед школярів молодшої, середньої і старшої школи. У статті охарактеризовано дефініції понять «майбутній вчитель», «музичне мистецтво», «художньо-естетичне виховання», «театральне мистецтво», «формування професійної майстерності».

Аналіз філософської, психологічної, педагогічної, театральної літератури дав змогу охарактеризувати сутність і зміст музичної, театральної діяльності, специфіка якої визначена театралізованого мистецтва школярів у позаурочний час, та функції в духовному вихованні особистості, методичні проблеми підготовки керівників шкільного театру. З'ясовано, що проблеми підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва, художньої культури до організації театрально-виховної роботи серед школярів молодшої, середньої і старшої школи також знайшли висвітлення в науковій літературі. Науковці підкреслюють значущість виразного мовлення, розвиненість артистичних умінь, володіння режисерською майстерністю педагога-музиканта для успішного керівництва театральною діяльністю школярів.

Чимала кількість опрацьованих джерел дала змогу дійти висновку, що проблеми організації театральної діяльності учнів розглянуто значно повніше, ніж питання методики підготовки фахівців із керівництва театральною діяльністю учнів. Методичні проблеми підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва, художньої культури до організації музично-театральної творчості дітей розглядаються відокремлено від музично-фахових завдань, не визначено шляхи впровадження елементів театральних технологій у систему музичної підготовки, не розглянуто конкретні методи і прийоми розвитку в майбутніх учителів музичного мистецтва інтегрованих умінь із театрального мистецтва. Особливо суттєвими є недоліки, неопрацьованість у питаннях методичної підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва до організації театральної діяльності школярів. Упровадження у виховну практику різних видів шкільного театру, що безпосередньо дотичні до інтересів учнів, дають їм матеріал для роздумів про життєві цілі, творчість особистості. Тому серед театрів цього спрямування виокремлюємо інтерактивний театр, який ґрунтується на діалозі акторів-школярів із глядачами-учнями, що відбувається здебільшого після театрального дійства.

Ключові слова: майбутній вчитель музичного мистецтва, художньо-естетичне виховання, театральне мистецтво, формування, засоби театрального мистецтва.

Постановка проблеми. Розвиток українського суспільства на засадах демократії, гуманізму, культурної спадкоємності вимагає підходу до виховання дітей та молоді як до процесу оволодіння ними духовними цінностями. Підготовка майбутніх учителів музичного мистецтва до використання театрального мистецтва у виховній практиці є одним із напрямів удосконалення методики та теорії навчання музичного мистецтва. Важливе значення слід надавати вивченню теоретичних та практичних основ музичних дисциплін для підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва. Результативність цього процесу значною мірою залежить від усвідомлення студентами функцій музичної діяльності у виховному, естетичному розвитку. Засвоєння теоретичних дисциплін для використання театральної діяльності на практиці

має підпорядковуватись формуванню у студентів практичних умінь та навичок (у сфері опанування елементами режисури, сценарної роботи, акторської майстерності). Оволодіння практичними формами театральної мистецтва активніше працює в процесі засвоєння музично-фахових дисциплін і передбачає впровадження елементів театралізації в музичне виконавство. Використання театральної мистецтва супроводжується плановою методичною підготовкою студентів музичних факультетів до керівництва театральною діяльністю школярів у виховній практиці, особливостями організації виховної практики, а також із різними формами театральної творчості дітей.

Інтеграційне набуття студентами мистецьких та фахових умінь передбачає певну етапність, що ґрунтується на послідовному переході від творчої

діяльності до усвідомленого їх засвоєння. Одним з оптимальних шляхів вирішення проблем творчого розвитку особистості школярів є широке запровадження виховних методик, заснованих на об'єднанні кількох мистецьких дисциплін. Ефективність використання творчих ресурсів театрального мистецтва у виховній роботі зі школярами безпосередньо залежить від якості керівництва цим творчим процесом. Отже, підготовка фахівців, здатних професійно, творчо, організовувати виховну роботу в школі засобами театрального мистецтва набуває особливого значення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Шкільний театр, що акумулює широкий спектр художніх засобів виразності різноманітних мистецтв, містить значні можливості виховного впливу на особистість. Цей тип виховної роботи відіграє особливу роль у сучасній школі. Багато наукових праць, у яких більш детально розглянуті шляхи музичної підготовки студентів музичних факультетів у закладах вищої освіти, представлені методикою викладання музичного мистецтва у школі (Л. Масол, Г. Падалка, О. Ростовський, О. Щолокова, О. Золоторьова). Аспекти театральної педагогіки використані в становленні педагогічної майстерності майбутніх учителів музичного мистецтва в наукових працях В. Абрамяна, Л. Дубини, І. Зязюна, Н. Миропольської, С. Соломахи. У сучасній теорії виховання великого значення набувають проблеми художнього виховання підлітків, які представлені в роботах Б. Юсова, О. Бузової, Л. Масол, О. Шевнюк. Питанням застосування театральних форм і методів роботи у вихованні дітей присвячено методичні розробки Л. Хлебнікової, Г. Троцько, О. Комаровської, О. Хижної, В. Шахрай, В. Ульянової. Аналіз наукових праць дає змогу констатувати наявність зацікавленості вчених питаннями організації театрального мистецтва школярів у позаурочний час. Разом із тим поза увагою науковців залишаються питання методики підготовки майбутніх вчителів музичного мистецтва до використання театрального мистецтва у виховній практиці. Досі не окреслені концептуальні засади, не з'ясовані методичні механізми, не досліджені умови практичної реалізації підготовки фахівців із виховання учнівської молоді засобами театрального мистецтва. Соціально-педагогічна значущість проблеми виховання, сталий інтерес сучасної школи до театралізованих форм музичної діяльності та недостатність наукової розробки проблеми методичного забезпечення підготовки майбутніх вчителів музичного мистецтва до використання театрального мистецтва у виховній практиці з учнівською молоддю дали підстави для визначення теми цієї статті. На етапі гуманістичного та демократичного розвитку українського суспільства і трансформації вітчизняної системи

освіти в європейський освітній простір суспільство висуває якісно нові вимоги до педагогічної діяльності вчителя, зокрема його спрямування до пошуків нових методів, прийомів впливу на формування творчої особистості учня. Особливу актуальність, гостроту має питання збагачення творчого потенціалу педагога.

Метою статті є з'ясування удосконалення професійної майстерності майбутніх вчителів музичного мистецтва, використання театрального мистецтва у виховній практиці, радянській школі, що стимулювало розвиток образного мислення учня (фантазію, уяву) уроками з елементами театрального мистецтва, які проводив В. Шаталов. За допомогою елементів театрального мистецтва педагог створював умови для творчого натхнення до самовиховання. Ці уроки були не лише ефективною формою організації в освітньому процесі в закладі загальної освіти, а й засобом адаптації в соціумі. Саме такий спосіб, як театралізована гра, допомагає учню реалізуватись у творчій діяльності.

У сучасній педагогічній практиці використання театрального мистецтва в професійній майстерності вчителя музичного мистецтва для розвитку його організаційних, музичних, гностичних здібностей знайшло своє відображення в наукових поглядах вченого В. Абрамяна. У його навчальному посібнику «Театральна педагогіка» стали концептуальними засадами уявлення про увагу, психофізичну свободу, фантазію, сценічну дію мовлення. Це найважливіші складники педагогічної та акторської майстерності (за системою К. Станіславського) [3, с. 34]. На думку автора, визначальними чинниками формування педагогічної майстерності вчителя є його здібності до педагогічної діяльності. Основними здібностями, на які звертає увагу В. Абрамян, є такі: 1) гностичні; 2) конструктивні; 3) проєктивні; 4) комунікативні; 5) організаторські. Науковець досліджував за змінами театральної педагогіки як ефективного засобу розвитку здібності до педагогічної взаємодії, спілкування та мовленнєвої діяльності учителів школи. На основі досвіду вітчизняних педагогів і психологів щодо поняття «засоби театрального мистецтва» ми визначаємо своє тлумачення цього поняття. «Засоби театрального мистецтва» у професійній майстерності вчителя музичного мистецтва виступають як розвиток його організаційних, мовленнєвих, музичних, гностичних, артистичних здібностей.

Аналіз наукової літератури з проблеми розвитку професійної майстерності вчителів музичного мистецтва засобами театрального мистецтва показав, що театральне мистецтво розглядалося як допоміжний засіб у розвитку професійної майстерності вчителя музичного мистецтва. Суттю у тлумаченні поняття «театральне мистецтво» було розуміння його як чинника формування наці-

ональної, моральної, свідомості вчителя та розвитку його творчих, організаційних, мовленнєвих, комунікативних, гностичних та інших здібностей. У ХХ ст. вчені, психологи, педагоги спрямовували свою увагу на розробку нових, творчих підходів педагогічної діяльності вчителя для виховних та творчих змін у шкільному житті. Положення філософської науки про роль театру у творчих процесах описували Аристотель, Г. Гегель; психологи, педагоги висловлювалися щодо виховних функцій театрального мистецтва у формуванні особистості (В. Сухомлинський, А. Макаренко, В. Шацька, Г. Троцько). Педагогічні наукові концепції запровадження театральної педагогіки у підготовку вчителів музичного мистецтва формували І. Зязюн, Н. Тарасевич, М. Лещенко, концепції музичного театру, творчих засад музично-акторської та музично-режисерської майстерності – Л. Курбас, В. Мейерхольд, В. Немирович-Данченко, Б. Покровський, К. Станіславський, засади мистецької освіти та художнього виховання – Л. Масол, В. Кухтин, Н. Миропольська, О. Щолокова, теоретико-методичні ідеї дослідників художньо-естетичного виховання та о-театральної діяльності дітей – І. Гадалова, В. Ульянова, О. Мойсеева, Л. Хлебнікова, О. Хижна.

Так, досліджуючи поняття «професійна майстерність педагога», необхідно розглянути в контексті нашої роботи, як визначали науковці радянського періоду сутність понять «творчість», «мистецтво», «театральне мистецтво», «засоби театрального мистецтва», оскільки тоді вчитель був головним провідником у сфері всебічного розвитку учня.

Виклад основного матеріалу. У довідкових джерелах (педагогічних енциклопедіях, словниках російської та української мови) поняття «творчість» визначається як: «вища форма активності і самостійної діяльності людини», «діяльність людини, спрямована на створення духовних і матеріальних цінностей»; «діяльність, пройнята елементами нового, вдосконалення, збагачення, розвитку»; «здатність творити, бути творцем»; «створення нових за задумом культурних, матеріальних цінностей. Художня творчість. Народна творчість»; «продуктивна людська діяльність, здатна породжувати якісно нові матеріальні та духовні цінності суспільного значення». Зокрема, учений В. Андрущенко зазначає: «Творчість – це продуктивна діяльність, здатна породжувати якісно нові матеріальні й духовні цінності суспільного значення. Результати творчості характеризуються деякими визначеннями: оригінальність, неповторність, унікальність, досконалість. Людство завжди намагалося проникнути в таїнство творчості, витоки, в її джерела. Спектр останнього розміщується між виявом надприродних духовних сил або таємних підсвідомих психічних здатностей індивіда до творчих здібностей і при-

родних задатків особистості, сформованих у суспільно-культурному середовищі завдяки культурі й мистецтву, освіті, науці й вихованню». У педагогічній науці утверджується розуміння важливості й необхідності використання досвіду творчості вчителем із метою досягнення різноманітних творчих цілей у освітньому процесі.

Для особистості вчителя музичного мистецтва важливим було досвід засвоєння діяльності творчості, про це свідчать слова видатного педагога радянського періоду М. Скаткіна: «Якщо людину постійно привчати засвоювати знання й уміння в готовому вигляді, можна приглушити її природні творчі здібності. Людина, яка не привчена мислити самостійно і засвоює усе в розжованому вигляді, виявляється через певний час нездатною реалізувати задатки, дані їй від природи».

Розгляд численних інтерпретацій поняття «творчість» у педагогічній думці дозволяє нам дати своє визначення цього поняття. Ми розуміємо «творчість» як оригінальний підхід до нових ідей, неповторних, унікальних, оригінальних, які породжують нові якісні матеріальні й духовні цінності суспільного значення. Найефективнішою творчою діяльністю завжди була і є природа мистецтва. У «Педагогічній енциклопедії» за редакцією І. Каїрова поняття «мистецтво» тлумачиться так: 1) «досконале вміння в якійсь справі, галузі, майстерність»; 2) «творче відображення дійсності в художніх образах, творча художня діяльність». Понятійний статус мистецтва безпосередньо пов'язаний із другим значенням терміна, зберігаючи перше як технічну умову будь-якої творчості. Подібне тлумачення поняття ми знаходимо в навчальному посібнику «Сценічна мова. Основні поняття та їх тлумачення» сучасного науковця А. Гладишевої: «Мистецтво – це творче відображення дійсності в художніх образах; творча художня діяльність; галузь творчої художньої діяльності; майстерність, досконале володіння професією в будь-якій галузі» [3, с. 34]. У статті «Дитяче мистецтво» науковець В. Жуковецька підкреслює, що «мистецтво – це природний вияв витворених у душі дитини вражень. Відповідно до хисту дитина всі свої враження, а особливо найсильніші, виявляє словом, співом, танком, рисунком, музикою і різьбою. Геній сам собі творить способи вислову того, що доспіє в його душі, і йде своїми власними, ніким ще не торованими стежками». Відомий вітчизняний педагог і психолог Г. Ващенко у своїй праці «Виховна роль мистецтва» пише: «Мистецтво має різні форми, що по-різному впливають на психіку людини». Мистецтво змінює життєвий, художній світогляд школярів, на думку педагога, має виховний вплив на психіку дитини, підвищує рівень емоційного сприйняття учнів, розвиває в них здатність до оцінки естетичних явищ, активізує творчі здібності,

в інтегративному поєднанні різних видів мистецтв, а також має значний потенціал для формування в учнівській молоді навичок творчої співпраці у шкільному, дитячому колективі.

Варто зауважувати, що в педагогічній науці ідеї використання мистецтва, зокрема театрального, у виховному процесі школи були провідними. Саме в цей період суспільно-історичного значення набуває театральне мистецтво та активно впроваджується у професійну майстерність учителя музичного мистецтва. Вплив театрального мистецтва на молодших школярів, підлітків свідчить, що театр об'єднує всі мистецтва для підвищення почуттів; це не тільки відображення дійсності, але й художня творчість. Сила театрального впливу пояснюється гармонійним синтезом поезії, живопису, музики, сценічного мистецтва, яке створюється режисерами, акторами, художниками, музикантами і, звичайно, глядачами. Театр пантоміма, тіней, костюми, сама гра актора – це все подвоює враження. Сценічний вплив сприймається цілою групою осіб, унаслідок чого розвивається спільне, масове відчуття, що загострює моменти сприйняття. Театральну дію поєднує процес творчості педагогічна органічність, яка спрямовується за законами самої природи. Зокрема, А. Макаренко був потенційним шанувальником театрального мистецтва. Вчитель зазначав, що «особисто надає велике значення театру, оскільки завдяки йому дуже покращується мова вихованців і сильно розширюється горизонт».

Аналізу поняття театрального мистецтва як засобу формування особистості в історії педагогічної думки та школи України в ХХ ст. присвячена дисертація сучасної дослідниці М. Дергач, яка зауважує, що «театральне мистецтво як педагогічний засіб впливає на соціальність людини, розвиває особистісні якості, має неперевершене значення в її підготовці до спілкування і творчої самореалізації в соціумі» [4, с. 112]. Відомі вчені зосереджують увагу на тому, що традиції, підходи, способи використання театрального мистецтва в процесі формування особистості безпосередньо були пов'язані з соціокультурними і державотворчими процесами. Аналізуючи багато праць вітчизняних педагогів і психологів, даємо своє визначення поняття «театральне мистецтво». Ми тлумачимо «театральне мистецтво» як специфічний вид мистецтва, що відображає дійсність у всіх її проявах. На основі вивчення наукових праць із питань художньої творчості з'ясовано, що значна кількість дослідників різних напрямів (філософів, психологів, педагогів) бачить основи театрального мистецтва в грі. Поняття «гра» в нашій роботі отожднюється з поняттям «засіб театрального мистецтва». Філософи Геракліт і Платон розглядали гру як багатозначне явище для людини, Е. Кант і Ф. Шиллер осмислювали гру в контексті естетичного. Відомий філософ радянських часів К. Грос

стверджував: «Навіть не будучи грою, художня творчість, мистецтво має ігрове начало, ігровий аспект» [2, с. 59]. Науковці, психологи зазначають, що дитяча гра як засіб театрального мистецтва сформована в процесі творчої уяви і є базою психології художньої творчості та художнього сприймання. Саме в ній людина вивільняється від скрутності, яку породжує поле сприймання, саме в ній розвиває свою уяву, розвиває тим, що ставить спочатку цю уяву в зовсім довільне, незалежне становище від дійсності і створює завдяки фантазії свій особливий, зокрема дитячий, світ. Розвинувши у грі таку первісну функцію фантазії, як довільне фантазування, людина активно втручається у світ, намагається його перетворити згідно зі своїми ідеалами і законами дійсності [2, с. 48]. Заслуговує на увагу думка щодо театральної гри, а саме використання її на уроці, педагога-новатора В. Шаталова: «Думка, образ, слово можуть приходити до нас у найнесподіваніших комбінаціях. При цьому одні з них можуть превалювати, інші грати допоміжні ролі, але, будучи взаємопов'язаними, відокремитися вони вже не можуть ніколи. Це природна властивість нашої пам'яті, що лежить біля джерел і наукового, і літературного, і будь-якого іншого сприйняття навколишнього світу». Відомий науковець Л. Виготський вважав драматичну або театральну постановку поширеним видом дитячої творчості саме через її близькість до театральної гри: «... по-перше, драма, заснована на дії, здійснюваній самою дитиною, найбільш близько, дієво та безпосередньо пов'язує художню творчість з особистими переживаннями... Іншою причиною близькості драматичної форми для дитини є зв'язок будь-якої драматизації з грою, цим корінням усілякої дитячої творчості, і тому є найбільш синкретичною, тобто містить елементи найрізноманітніших видів творчості». Вчитель-новатор у постійних пошуках, як об'єднувати шкільну аудиторію у відбуванні педагогічного дійства шляхом театрального мистецтва. Він завжди ставить питання, як зробити учнів діяльними, небайдужими до вчителя, уроку. Уроки з елементами театрального мистецтва в радянській школі, які проводив В. Шаталов, стимулювали розвиток образного мислення, уяви, фантазії учнів [1, с. 124]. За допомогою елементів театрального мистецтва педагог створював умови для творчого натхнення до самоосвіти та самовиховання. Такі уроки були і є не тільки ефективною формою організації в освітньому процесі закладів загальної середньої освіти, а й засобом адаптації в соціумі. У такий спосіб театралізована діяльність допомагає учню реалізуватись у своїй творчості. У сучасній педагогічній практиці використання засобів театрального мистецтва у професійній майстерності вчителя музичного мистецтва сприяє досягненню його організаційних,

мовленнєвих і гностичних здібностей та знайшло своє відображення в наукових поглядах вітчизняного вченого В. Абрамяна. У навчальній книзі «Театральна педагогіка» найважливішими складниками педагогічної майстерності вчителя є увага, психофізична свобода, уява, фантазія, дія, спілкування й мовлення. Концептуальними засадами, на думку автора, для формування майстерності вчителя є його здібності до педагогічної діяльності. Серед основних здібностей В. Абрамян виділяє такі: 1) гностичні; 2) конструктивні; 3) проєктивні; 4) комунікативні; 5) організаторські [1, с. 337]. Він досліджував можливості театральної педагогіки як ефективного засобу розвитку здібності до педагогічної взаємодії, спілкування та мовленнєвої діяльності учителів музичного мистецтва закладу освіти. На думку вітчизняних педагогів і психологів, поняття «засоби театрального мистецтва» у професійній майстерності вчителя музичного мистецтва демонструє розвиток організаційних, мовленнєвих, гностичних, артистичних здібностей.

Висновки і пропозиції. Отже, здійснений аналіз наукової літератури з проблеми розвитку професійної майстерності вчителів музичного мистецтва засобами театрального мистецтва показав, що театральне мистецтво, будуючись на засадах

педагогіки, було допоміжним засобом розвитку професійної майстерності вчителя у ЗЗСО. Суттю тлумачення поняття «театральне мистецтво» було розуміння його як чинника формування національної, моральної, музичної, естетичної свідомості вчителя та розвитку його творчих, організаційних, мовленнєвих, комунікативних, гностичних та інших здібностей. Вчені, педагоги-новатори, психологи свої зусилля й увагу спрямовували на розробку творчих підходів до форм та методів педагогічної діяльності вчителя музичного мистецтва з метою культурних та творчих змін у школах.

Список використаної літератури:

1. Бех І.Д. Вибрані наукові праці. *Виховання особистості*. 2015. Т. 1. 840 с.
2. Богачев В.І. Мистецтво управління. 1983. 97 с.
3. Сікорський П.І. Теоретико-методологічні основи диференційованого навчання. 1998. 196 с.
4. Ткаченко Т.В. Уміння психотехніки як засіб професійної підготовки майбутнього вчителя. *Педагогічні засади сучасної професійної підготовки у вищих навчальних закладах* : зб. наук. праць. 2006. С. 305–311.
5. Stones E. *Psychopedagogy. Psychological Theory and the Practice of Teaching*. 1979. 400 p.

Ulianova V. Professional mastery of the building teacher of musical art by the center of theatrical art

Analysis of philosophical, psychological, pedagogical, theatrical literature described the essence and content of musical, theatrical activities. The specifics of which are defined by the theatrical art of schoolchildren in extracurricular time, and functions in the spiritual education of the individual, the methodical problems of training the heads of the school theater have been clarified. The conceptual core of theatrical activity, as defined in the study, is the reliance on the synthetic nature of the art of musical theater. As a result of studying scientific and pedagogical works it was found out that the problems of preparing future teachers of musical art for the organization of theatrical and educational work among pupils of junior, secondary, high school, also found coverage in the scientific literature. Scientists emphasize the importance of expressive speech, the development of artistic skills, the possession of directorial skills of a teacher for successful management of the theatrical activities of schoolchildren. A very rich number of processed sources made it possible. Methodical problems of preparing future teachers of musical art, artistic culture, to the organization of musical and theatrical creativity of children are considered separate from musical and professional tasks, no ways of introducing elements of theatrical technologies into the system of musical training are determined, specific methods and methods of development from future teachers of musical art of integrated skills in theatrical art are not considered. Especially significant are the shortcomings, lack of elapercy in the issues of methodological preparation of future teachers of musical art to the organization of theatrical activities of schoolchildren. Introduction to the educational practice of various types of school theater, which are directly related to the interests of students, give them material for thinking about life goals. Therefore, among the theaters of this direction we distinguish an interactive theater, which takes place mostly after the theatrical action.

Key words: future teacher of musical art, artistic and aesthetic education, theatrical arts, formation, means of theatrical art.